

Zsupos Zoltán

Történeti és néprajzi adatok Méhkerékről

Méhkerék valószínűleg a XIII. század végén királyi várföldön, várirtokon alakult ki. A királyi népek közül kiemelkedő Lél a XIII. században kapta adományul Ősit, s az ő telepítése Méhkerék.¹ Az először 1359-ben *Mehkerek* néven említett település, mint neve is mutatja, erdőben keletkezett irtásfalú volt, melynek lakosai méhészkedtek.² Ezt igazolja, hogy 1364-ben a falu telkeinek kijelölt földjét minden oldalról erdő vette körbe. A lakosság egymással és főleg Ősi, Geszt családjával rokonságban álló kismemesség. Az ősi és a méhkeréki kismemesek Léltől származtatták magukat, s a XIV. század közepére fokozatosan elszegényedtek. A XIV. században az Iráz és Csökmő környékén birtokos Aynard fia Jánosnak is volt itt része.³ A település neve személynévben — *de Mehkereky* — 1400-ban bukkan fel először.⁴ A XIV. században lakossága majdnem teljesen nemes, rajtuk kívül csak néhány jobbágycsalád élt itt, mindnyájan magyarok.⁵

Az 1552-es összeírás Bihar megye második járásában említi *Méhkerek* néven. A mindössze három telekből álló kis település Sáp György birtoka volt.⁶ Az 1560-as adórajstromban nevét *Mykerek*nek írták, tulajdonosa Gabrielis Sapy és Joannis Zwgody.⁷ 1587-ben a Várad várának javára szedett dézsma jegyzéke *Mehkerekeh* néven sorolja fel, amikor 1 földnélküli napszámot és 10 kéve őszi búza dézsmát jegyeztek fel.⁸ 1588-ban ismét a Nagyköleséri districtusban írták össze. A dézsmajegyzék, melyben neve *Mehkerekként* szerepel, 1 zsellér, 12 elszegényedő, de a zselléréknél kedvezőbb helyzetű, és 35 féltelkes lakost említ.⁹ Az 1605-ös összeírásban *Mehkerek* néven fordul elő.¹⁰ A zarándi egyházmegyébe tartozó Méhkerék lelkészeként 1664-ben Adoni Pált, 1666-ban Szamosközi Sámuel szentelték fel.¹¹

1 JAKÓ Zs. 1940. 102.

2 JAKÓ Zs. 1940. 300., KISS L. 1978. 416., Méhkerék említéseit összefoglalóan közli HELLER, G. 1986. 210.

3 JAKÓ Zs. 1940. 102., 300.

4 MÁLYUSZ E. 1958. 244.

5 JAKÓ Zs. 1940. 300.

6 MEZÓSI K. 1943. 349.

7 SZABÓ K. 1880. 174.

8 N. KISS I. 1960. 687.

9 N. KISS I. 1960. 644.

10 HELLER, G. 1986. 210.

11 BARCSA J. 1906. 191.

A török uralom során a délbihari síkság minden települése elpusztult. A források nem adnak pontos felvilágosítást arról, hogy Méhkeréket mikor semmisítette meg a török dúlás, azonban a település az 1692-es összeírásában *Mikerek* néven az emberemlékezet óta néptelen falvak hosszú sorában foglalt helyet.¹² Méhkerék később újra benépesedett, de több, a közelében fekvő ősi település végleg elpusztult. Emléküket mindössze a régi oklevelek, összeírások és néhány földrajzi név őrzi. Ilyen volt *Sáp*¹³, amely közvetlenül Méhkerék mellett, tőle északkeleti irányban feküdt. Róla kapta nevét a Sápi Ér által határolt Sápi Mező. Hasonló irányban, de messzebb volt *Simonkerék*¹⁴, melytől délre *Vémer*¹⁵ falu nevét őrizte meg a Vimmeri Telek, Vimmer és a Vimmeri tanyák elnevezése. *Tarcsa*¹⁶ hasonló távolságra, délkeletre állt, neve a Tartsai határ szél és Praedium Tartsa elnevezésben élt tovább. Az egykor délnyugatra fekvő *Ósi*¹⁷ falu helyét az Ósi Rét és az Ósi Réten inneni Szék elnevezés jelöli. Kissé távolabb, nyugatra az Étsi Telek, Éts nevű határrészen állt *Écs*¹⁸ Méhkerékhez közelebb, északnyugati irányban feküdt *Oly*¹⁹ település az Olyi Ér, Olyi-tanyák közelében. A felsorolt 7 település is jelzi azt a nagyarányú változást, amely a török pusztítás nyomán a vidék településhálózatában bekövetkezett.

Várad visszafoglalása, 1692 után sem következett olyan nyugodt korszak, amely kedvező körülményeket teremtett volna az elpusztult falvak újranevesítésére és megerősödésére. 1693 és 1695 között a tatárok dúlták végig Bihar megyét, 1704-ben a rácok pusztították a lakosságot, majd 1717-ben ismét a tatárok következtek. Súlyosbították a helyzetet az időről időre jelentkező járványos betegségek, mint például az 1710. évi pestis.²⁰

A bécsi udvari kamara mint fegyverrel meghódított területet, lefoglalta az elhagyott birtokokat, majd adósságaik rendezéseként zálogba adták őket. Eszterházy Pál hercegnek, Magyarország nádorának igen nagy összeggel tartozott a kamara, ezért 1702-ben cserébe Bihar megyei helységeket kapott zálogbirtokként.²¹ Ezt, a központjáról derecskei uradalomnak nevezett birtokot Eszterházy Pál Antal herceg 1745. március 13-án örökös joggal kapta meg Mária Teréziától, s ekkor már Méhkerék neve is szerepelt az adományozott települések sorában.²² A lakosok az örökös jobbjágyossorra jutás veszélye miatt tiltakozásukat jelentették be, kivéve Feketebátor és Méhkerék lakosságát²³, aminek az a magyarázata,

12 MEZŐSI K. 1943. 118., 175.

13 JAKÓ Zs. 1940. 334., MEZŐSI K. 1943. 179.

14 CSÁNKI D. 1890. 622., JAKÓ Zs. 1940. 338., MEZŐSI K. 1943. 179., HELLER, G. 1986. 291.

15 CSÁNKI D. 1890. 628., JAKÓ Zs. 1940. 387., MEZŐSI K. 1943. 181., HELLER, G. 1986. 356.

16 Sziltarcsa néven CSÁNKI D. 1890. 625., JAKÓ Zs. 1940. 362., MEZŐSI K. 1943. 180., HELLER, G. 1986. 314.

17 JAKÓ Zs. 1940. 102., 300.

18 CSÁNKI D. 1890. 607., JAKÓ Zs. 1940. 238., MEZŐSI K. 1943. 177., HELLER, G. 1986. 110.

19 JAKÓ Zs. 1940. 309., Olyi néven HELLER, G. 1986. 237.

20 MEZŐSI K. 1943. 230—231.

21 SZENDREY I. 1968. 17.

22 SZENDREY I. 1968. 20.

23 SZENDREY I. 1968. 21—22.

hogy ekkor még Méhkerék lakatlanul állt. Ezért nem szerepelt a domínium taksájának felosztásában 1746-ban, valamint 1786-ig.²⁴

1767-ben, mikor Eszterházy Miklós herceg vette át a birtokot, a falvak lakói kérték, hogy a földesúr adja vissza a települések használatába a méhkeréki pusztát. Ő nem teljesítette kérésüket, mert sor került Méhkerék betelepítésére. Az új telepesek évi 400 forint taksát fizettek, s az már az 1768-ban az uradalom településeivel 10 évre kötött szerződésnek is része lett.²⁵ Méhkerék betelepítése a közeli *Jánosda*, *Illye*, *Madarász* és *Inánd* települések lakosaival történt.²⁶ A falu újbóli benépesülésének történetét a szájhagyomány napjainkban is őrzi, amit *Martyin Emília* gyűjtéséből ismerünk²⁷:

„Ezt a történetet még gyermekkoromban hallottam az akkori öregektől, mert nagyon szerettem hallgatni régi történeteiket. Névszerint is emlékezem rájuk. Száva Györgynek és C. Buta Györgynek hívták őket. Tőlük tudom hogyan jött létre a falu. A Vimerun túlról, Ianosda faluból jött egy ember, akit úgy hívtak, hogy Mongra Craciun. Keresett egy jó helyet, ahol letelepedhet családjával és rokonaival. Ianosdát nem szerették, mert nagyon szegény volt arrafelé a föld. Ahogy átjött a Vimerun, megtetszett neki a hely, és elkezdett dolgozni. Kihúzgálta a földből a gatz és a tuskés ágakat. Egész nap dolgozott, este hazament, és reggel újra elkezdte a munkát. A szalontai Balogh nevű nemes szolgái felfigyeltek arra, hogy ott valaki dolgozik. A nemes elküldte hozzá egyik szolgáját, hogy megkérdezze tőle mit csinál. Mongra Craciun tudott egy pár szót magyarul, és így megértették egymást. A szolga visszament urához és elmondta, hogy az az ember nagyon nehéz munkával letisztítja a területet. Erre azt gondolta a nemes, hogy akkor biztos erős ember lehet. Balogh ebben az időben nagy bajban volt. Gyulára akart menni, de Sarkadon volt egy haragosa, aki meg akarta verni. Megismerkedett hát Mongra Craciunnal, aki megígérte, hogy elkíséri, és nem lesz semmi bántódása. Csak az volt a kérése, hogy tegyenek a szekérre hatalmas rudakat, és majd azokkal fog verekedni. A sarkadiak észrevették, hogy mentek Gyulára, és azt gondolták, hogy majd visszafelé jól elpáholják őket. Visszafelé is csak Sarkadon keresztül tudtak menni, mert annak idején mindenütt víz volt és csak a hídon keresztül tudták megközelíteni a falut. Sarkadon már várták őket. Nagy tömeg gyűlt össze, hogy lássa a verekedést. Mongra Craciun elkezdte rázni a rudakat, és ettől mindenki megijedt és elfutott. Így szerencsésen hazaértek. A nemes egy lovat ajándékozott Mongra Craciunnak amiért megvédte, és azt mondta neki, hogy menjen haza és hozzon ide akit akar. Elvitte Mongra Craciun és rokonait Méhkerékre. Ott üres házak voltak, a lakók kurucok voltak, de elmentek onnan. Mongra Craciun úgy döntött, hogy nem költöznék az elhagyott házakba, mert a lakók visszajöhetnek. Ezért elkezdtek új házakat építeni. A templom helye már ki volt jelölve, és ők az egyik oldalra kezdték építeni a falut. Azért volt sokáig a méhkeréki templom a falu szélén.”

Figyelemre méltó, hogy az elbeszélés több hiteles adatot tartalmaz. A lakosság származásának helyeként konkrétan megnevezi Jánosdát. Leírja azt a nehéz munkát, amellyel az elvadult területet vissza kellett hódítani, hiszen az egy évszázadig pusztaként álló település szántóföldjei elparlagosodtak, sok helyen fák nőttek, mindent ellepett a fű és a gaz, szabadon terjeszkedett a mocsár. A történef szerint az elpusztult faluban talált házakat üresen hagyták, és máshol építették fel az új községet. Ezt alátámasztja a Méhkeréktől keletre fekvő Telek föld nevű rész, hiszen a Telek elnevezés általában az elpusztult település helyét mutatja.²⁸ Elfo-

24 SZENDREY I. 1968. 90., 93.

25 SZENDREY I. 1968. 93—94.

26 NADÁNYI Z. 1938. 497.

27 MARTYIN E. 1983. 6—8.

28 MESTERHÁZY K. 1981. 57.

gadható az az állítás, hogy a templom helyét már a megtelepedéskor kijelölték, a levéltári források szerint igen hamar fel is építették. A görögkeleti vallású lakosság királyi engedély nélkül épített templomának használatát a királynő utólag, 1770-ben engedélyezte²⁹:

„Méhkerék falu nem egyesült görög vallású lakosai által a királyi engedély nélkül épített egyházuk számára kért vizsgálat alapján, és azért a tiszteletre méltó urak által pecsétetes előírással az elmúlt július hónap 5-én elvégzett szemle alapján, azok előadásában ide a legkegyelmesebb császári királyi felség elé alázatosan előhozva, mélyen tisztelt legkegyelmesebb felség elrendelte, hogy az illető egyház császári és királyi kegyből és jóindulatból megnyitassék és az előbbi lakosok használatára engedjék. Ezen birtok bírái számára pedig az, hogy bár ezt az egyházat előbbi utasítás által, és felülről jövő kegyes királyi engedély nélkül idő előtt építették, nem javallatik a vármegyei közgyűlésben való megfedése.

Ennélfogva ezt a legbölcsebb császári és királyi engedélyt a királyi helytartó tanács a legbölcsebb tisztelendő uraknak a foganatosítandók végrehajtása érdekében itt tudtára adja.

Kelt a királyi helytartótanácsban Pozsonyban 1770. szeptember 13-án.

Legkézségesebb jószándékkal”

A hátuljára ráírták: „Felolvastatott és kihirdettetett 1770. november 16-án Váradolasziban tartott közgyűlésen.”

Az 1770 januárjában kelt urbárium további értékes adatokkal gazdagítja ismereteinket.³⁰ Kiderül, hogy nincs korábbi urbáriumuk, „mivel csak három esztendeje, mióta mi ezen Helységet megültük”.

„Ezen helységet a' midőn meg ültük akkor mindjárt a Méltóságos Eszterházi Hertzegi Ház Tisztyével, mostani Administrátor Urammal Contractusra léptünk, hogy ott az Uraságot illető minden névvel nevezendő haszon-vételért fizetünk esztendőnként 400 Rh forintokat, tovább való tetszéséig az Uraságnak. Midőn pedig az elmúlt esztendőben az egész Derecskei Dominium Nagy Méltóságú Eszterházi Hertzegi Háznál újabb Contractusra lépett, akkor mi is a' Derecskei Dominiumhoz kapcsolattunk 's abban a' Contractusban melly a Deretskei Dominális Bíránk Kezénél vagyon 's a' mint tőle hallottuk 8 esztendőre tétetett, foglaltunk, 's a' szerént most is az említett 400 forintot fizetjük esztendőnként, felét Szent György, felét Szent Mihály napkor.

Legelő mezőnk határunkon vagyon annyira való, hogy marháinkkal más földjére nem szorulunk, vagyon az Uraság engedelmeből elégséges tűzi és mindennemű épületre való fánk, ellenben az árvizek gyakran károkat tesznek, 's mint hogy körrös környül vagyunk vízzel véve, a határunkon sok rendbeli gátakat kéntelenítettünk tartani.

A midőn a Falut meg szállottuk, olyan kötelességet vállaltunk magunkra, hogy mi magunk fogjuk magunknak Szántó és Kaszálló földjeinket irtással szaporítani, a' mint hogy már némely részében hozzá is fogtunk, 's utánna is láttunk, de csak ugyan már eddig is vagyon annyira való Szántó 's Kaszálló földünk, hogy két fordulóban lévén határunk felosztva, Őszi 's Tavasz vetést együvé számlálván, a' kik Helységünkben tehetősebb Gazdának tartatnak, el vethetnek 2 köből búzát, aki pedig irtani akar bokrot, többet is el vethet. Szénát kaszállhatunk 4 Szekérre valót, Sarjút pedig, minthogy azt a' Marháink számára tartjuk, nem szoktunk kaszálni.

Semminémű Robotot nem teszünk, hanem a magunk munkáját 4 's 6 vonó marhákkal szoktuk véghez vinni.

A Kilenced is már az Arendás Summában foglaltatik, azon kívül pedig a Méltóságos Uraságnak semmit sem adunk.

Szabad menetelű... embereknek tartjuk magunkat.”

29 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (a továbbiakban HBML.) IV. A. 1/b. 106. A latin nyelvű szövegek fordításáért P. Szalay Emőkének mondok köszönetet.

30 HBML. IV. A. 1/d. 14

Az 1770 decemberében készült urbárium további részletekre világít rá.³¹ A falunak a lakossághoz képest igen kevés szántóföldje volt, annyira, hogy ha más határokra nem mennének, saját határukön lévő szántóföldjükből még sem tudnának élni. A falu két fordulóban lévő szántóföldje a „kétszeres életet megtermi”. A telkek és a kaszáló rétek nem voltak egész vagy fél házhelyre felosztva, s szántóföldjeik sem voltak egyformák, így volt aki 2 s akadt aki 4 pozsonyi mérő gabonát vetett. A gazdáknak 6 vagy 7 kaszásra való rékje volt. Mivel azonban az áradások miatt későn kaszálhattak, sarjút nem tudtak vágni. Mindezeket összefoglalva a földművelésben megállapítható a földbirtoklási rendszer legkezdetlegesebb formájának, a szabadfoglalásnak a megléte Méhkeréken az újjátelepülése utáni első években.

Az állattenyésztés szempontjából fontos makkoltatásra a falu erdeje nem volt alkalmas, ezért reményüket fejezték ki, hogy arra, miként a többi településnek, az uraság tűrhető bérért lehetőséget fog adni. Nád-vágó rét bőven van, akárcsak kenderáztatásra alkalmas víz. A helységben ekkor még nincs malom, de fél mérőföldnyire jó vízimalmokat említenek. Várad városa 4 mérőföldnyire van, de az oda vezető út gyakran rossz, vagyis a földút csapadékos időben egyszerűen járhatatlan volt.

1770-ben 30 szabad menetelű családfőt jegyeztek fel: Marcus Bajkán, Theodorus Bajkán, Demetrius Bálint, Joannes Bálint, Stephanus Buta, Joannes Csefán, Ladislaus Csutye, Laurentius Csutye, Martinus Csutye, Stephanus Duló, Joannes Garzó, Ladislaus Garzó, Petrus Garzó, Theodorus Garzó, Laurentius Gyihor, Christianus Juhász, Joannes Kocsis, Paschalis Nyetye, Joannes Orosz, Georgius Pantya, Demetrius Patkás, Nicolaus Patkás, Ladislaus Prekup, Joannes Puj, Joannes Rajta, Joannes Rajtár, Joannes Szucsigán, Ursius Rósa, Ignátius Tulkán, Theodorus Vancsa. A családnevek között kétszer fordul elő a Bajkán, Bálint, Patkás, háromszor a Csutye és négyszer a Garzó név, tehát a falu betelepüléséről szóló történetben igaz, hogy egymással valószínűleg rokon családok is jöttek ide.

A szilárd telekrendszer, a telekszervezet ekkor még kialakulatlan volt. A lakosság nem tudta pontosan, hogy mennyi telek és azokhoz milyen mennyiségű tartozékok vannak birtokában. 1773-ban 4 $\frac{3}{8}$ telket vallottak be, amelyhez — mivel Méhkeréket a föld minősége alapján a 2. osztályba sorolták be — összesen 122,36 hold szántó és 43,7 hold rét tartozott. Magas volt a remanentialis, az összeírásból kimaradt telkek száma, ami e település esetében $46 \frac{3}{8}$ volt, tehát az összes telkek száma $50 \frac{6}{8}$ -ot tett ki.³² Szabad menetelű lakosként 24 családfőt írtak össze: Bajkán Markuly, Bajkán Togyer, Bálint Demeter, Bálint János, Buta István, Csefán János, Csutye László, Csutye Lórintz, Csutye Márton, Dulló István, Garzó János, Garzó Péter, Garzó Togyer, Juhász Krátson, Kotsis János, Orosz János, Patkás Demeter, Patkás Miklós, Prekup László, Rajta János, Rajtár János, Rosa Ursz, Tulkán Ignát, Vantsa Togyer. Házzal bíró szellérek: Garzó László, Gligor Lórintz, Nyetye Paskul, Pantya György, Puj János és Szutsigan János. A szabad menetelű lakosok általában 2 hold szántófölddel és 6 Ember Vágó Réttel, míg a házzal

31 HBML. IV. A. 1/d. 14.

32 SZENDREY I. 1968. 143—145.

rendelkező zsellérek fele ennyivel rendelkeztek. Ekkor, 1773-ban a falu egyetlen, görögkeleti papja az előírások szerint 4 igavonó ökröt, 1 lovat, 2 tehenet és 3 sertést legeltethetett a falu közös legelőjén, és sem az adóterheknek, sem a földesúri tisztségviselőknek nem volt alárendelve. Az ispán, a község jegyzője, az itt lakó két földesúri tisztségviselő mindegyike 2 igavonó ökröt, 1 lovat, 1 tehenet és 2 sertést a falu közös legelőjén szintén legeltethetett.³³

A névsort olvasva megállapítható — bár a név és a nemzetiség nem azonosítható automatikusan —, hogy a lakosság döntő része román volt, amit alátámaszt egy 1773-as összeírás, mely szerint *Méh Kerék* falunak görög nem egyesült, vagyis görögkeleti egyháza van, s a lakosság által használt nyelv a román.³⁴ Itt kell röviden szólni a román népesség Bihar vármegyébe történt betelepülésének folyamatáról. Dél-Bihar döntő részén már a XVII. század elején is a román nemzetiség volt túlsúlyban.³⁵ A török pusztítás után a Bihartól nyugatra és délre fekvő megyék népessége hasonló pusztítást szenvedett, mint megyénk. Az elpusztult helységek benépesítésére magyar telepeseket nem, vagy csak keveset kaptak, így csupán a keleti irányból történő népmozgásra volt lehetőség. A XVIII. században több hullámban végbement folyamat, a tömeges bevándorlás eredményeként a román népi elem súlya tovább növekedett Biharban.³⁶ Az 1773-ban készített összeírás szerint Bihar megye 130 magyar nyelvű községe mellett 330 olyan község található, melynek lakossága egészen vagy túlnyomó részben román nyelvű.³⁷ A románok döntően a megye déli részén telepedtek le, így a Váradi járásban a falvak 72⁰/₀-a, a Belényesi járásban 88⁰/₀-a román volt.³⁸

Méhkerék településéről, földrajzi környezetéről már ejtettünk néhány szót, de a korabeli térképek segítségével érdemes további részleteket is felfedni. A falu legkorábbi ábrázolása az 1783-ban készített I. katonai felmérés térképlapján található.³⁹ A helységet közvetlen közelében ritkább, kissé távolabb sűrű erdő és mocsár vette körbe. Méhkeréktől keletre a ritkásokban észak-déli irányban két sorban, nyugatra a sűrűbb erdők két szélén szintén észak-déli irányban, és délen sűrű erdő szélén kelet-nyugati irányban szállások feküdtek. Györffy István megállapítása szerint Méhkerék nem volt kertes település, de közelében 36 szállás fekszik.⁴⁰ Mindenesetre mint a további adatokból kitűnik, ezeken a szállásokon tartották, teleltették a jószágot, és itt volt felhalmozva a takarmány is. A falu házai a Sarkadról Tarcsa felé vivő úttól északra és délre helyezkedtek el. Az úttól északra, a település keleti szélén a templom épületének rajza látható.

Sokkal részletesebb, ezért bővebb felvilágosítást ad Méhkerék 1819-ben készült térképe.⁴¹ A település a felszíni adottságokhoz alkalmazkodva sűrűn tagolt, nagyobb része a Sarkadról Tarcsára vezető úttól délre fek-

33 HBML. IV. A. 1/d. 14.

34 LEXICON 1920. 66.

35 BÁRSONY I. 1976. 49.

36 BÁRSONY I. 1976. 48.

37 MEZŐSI K. 1943. 234.

38 BÁRSONY I. 1979. 67.

39 Hadtörténeti Múzeum Térképtára I. katonai felmérés Coll. XXIV. Sec. 26.

40 GYÖRFFY I. 1943. 108.

41 REISZ, CH. 1819.

szik. A templomot az úttól északra, a helység északkeleti szélén találjuk, közelében a pap házát, s annak szomszédságában a falu legészakibb szélén tüntetik fel a temetőt. Ekkorra már malmot is építettek a település nyugati részén. A falu határát erők, mocsarak és lápok sűrűn szabdalják. A földrajzi nevek egy része a korábban elpusztult települések helyét jelzi, mint már azokról korábban szóltunk. A földrajzi nevek másik csoportja a tulajdonosokról kapta nevét, például Zugu Bajkanjestje, Balog Ere, Balog Lapossa, Balog Szamokája, Csefan Péter, Csefan Péter Szamokája, Dragan Szamokája, Curzó Péter, Ritului Gurzó, Zugoloi Ignátz, Székje, Kostijan Lapossa, Pap Tjirika Szék, Pater György Székje, Zuguluj Toth Janos Ere, Patkás Szék. Közülük a Bajkán, Csefán, Gurzó, Patkás család nevével már a falu újranépesedésekor találkoztunk. A tarcasai határszél közelében, azzal párhuzamosan húzódott az Ördög Árka, mely népvándorláskori eredetű védelmi rendeltetésű árokrendszer volt.

Huszár Mátyás 1822-ben készített térképe⁴² nem ennyire részletes, de fő vonalakban áttekintést ad a környékről, főleg annak vízhálózatáról. Mint a II.⁴³ és III.⁴⁴ katonai felmérés térképei mutatják, a település a XIX. században nem sokat változott, mindössze délnyugati részén bővült néhány utcával.

A falu XVIII—XIX. századi életének mindennapjaiba a levéltári források segítségével nyerhetünk bepillantást. Láthatjuk, hogy mennyi megpróbáltatást és vizsályt kellett elviselni a lakosságnak. 1794-ben írott könyörgő levelük⁴⁵ az aszály megdöböntő pusztításáról számol be, melynek következtében éhenhalás fenyegette őket:

„Tekintetes Úr Ordinarius Vice-Ispány Urunk, Kegyes
Patrónus Urunk!

Alább írtak Alázatosonn instálunk ez okonn: Minémű nagy nyomorúság vagyunk ezenn nagy drágaságnak idejénn, azt a minden napi szemmel látott tapasztalás bizonyítja. Ugyan is egész határunkonn mely azonkívül is kicsiny, nem termett az Őszi vetés csak annyit, hogy a magvát meg adta volna, a Tavaszi vetésekből pedig a nagy Szárazságnak miatta nem lett semmi. Súlyyosodott az Istennek látogató ostroma rajtunk azzal is, hogy a Die la July A. C. két hét alatt az ökor Csordabeli marháinkból dög által el döglött, többnyire mind a nagy és jármos ökreinkből 66 darab. Ismét a fejsz teheneinkből 18. más veszedelemben hirtelen; mely szerint már sem élelmünk, sem pedig a miből szükségünket pótolhatnánk nincsen, el annyira, hogy ha csak a Felséges Mindenható Isten, Kegyes Atyai Gondoskodó Patrónusaink által élelmünkre való nem parancsolának, bizonyára sokaknak közülünk, házról házra való koldulásra és szemlátomást való éhen halásra kell jutnunk.

Illyetén keserves állapotunkba azért íme folyamodunk ezenn alázatos instánciánk által Tekintetes Úr Ordinarius Vice-Ispány Urunkhoz, és reménykedünk, hogy mivel teljességgel semmiből pénzt nem kaphatunk, a Porczio Restantiának a vagy csak némely részét, mely most a Contributionalis Cassába 27 Rft. 30 Xr. a Domesticába pedig 141 Rft. 11 Xr. elengedni, rajtunk könnyebíteni méltóztassonn. Kegyes Atyai Grátióját és Válasszát óhajtván el várván maradunk. Sig. Méhkerék Die 26^a Aug. 794.”

A szűk határu település lakosságának anyagi helyzetét egy-egy természeti csapás könnyen megrendítette, ami általános volt a megyében máshol is. Ilyen esetben éhhál előli menekülésként egész családok kerekedtek fel, és járták koldulva a szomszéd megyéket. 1816-ban például

42 HUSZÁR M. 1822.

43 Hadtörténeti Múzeum Térképtára II. katonai felmérés Coll. XLII. Sec. 56.

44 Hadtörténeti Múzeum Térképtára III. katonai felmérés 5267/3.

45 HBML. IV. A. 1/a. 248.

ez olyan arányokat öltött, hogy Békés megye kénytelen volt elrendelni a betödulók visszakísérését, a települések végeire pedig öröket állítottak.⁴⁶ Hogy ne kényszerüljenek hasonló bolyongásra, Méhkerék lakói élelmszert és adósságaik elengedését kérték. Nem tudjuk milyen intézkedés született. Valószínűleg kaptak valamilyen segítséget, mert a falu élete tovább folyt.

Időnként a falu lakossága és a vezetés között éleződött ki az ellentét. 1828-ban Bihar Vármegye közgyűlésének jegyzőkönyve arról tudósít,⁴⁷ hogy Méhkerék lakosságának nagyrésze és a jegyző ellentétbe került a bíróval és Roxin Basiliussal, a görögkeleti pappal. A vármegye sükségesnek látta, hogy a Derecskei Uradalom figyelmét felhívja a viszályra, és arra, hogy a Méhkeréken tartandó Úriszék az engedtelenségeket akadályozza meg. A falvak vezetői és a lakosság közötti ellentét ebben a korban nem volt egyedi jelenség. A helység bírójául az uradalmi alkalmazottak által kiszemelt 4 jelölt közül lehetett választani.⁴⁸ Természetesen ők már eleve olyanokat jelöltek ki, akikről tudták, hogy a jól jövedelmező állásban — adókedvezményben és fizetésben részesültek, valamint ők kezelték a falu közös vagyonát — az uradalom érdekeit érvényesítik majd. A bíró kiterjedt jogokkal és kötelességekkel rendelkezett. Bizonyos határig ítélezhetett és büntethetett, ő döntött a lakosok perlekedéseiben, irányította a falu határának felosztását, kivette az állami és a földesúri adót. Helyzete sok olyan lehetőséget biztosított számára, amely vagyonsodásához, jogtalan előnyök megszerzéséhez és gyakran hatalmaskodáshoz vezetett. Mindezek számtalan súrlódási lehetőséget nyújtottak, személyes ellentét és gyűlölet forrásaivá váltak. Ha hivatalos úton eredménytelen volt velük szemben a fellépés, a lakosok a bosszú kegyetlen eszközeihez nyúltak. A méhkerékiek 1828-ban beadott panaszát nem orvosolták megfelelően, a bíró nem változtatott magatartásán, ezért szinte mindenét felégették.

„Tekéntetes Nemes Vármegye!

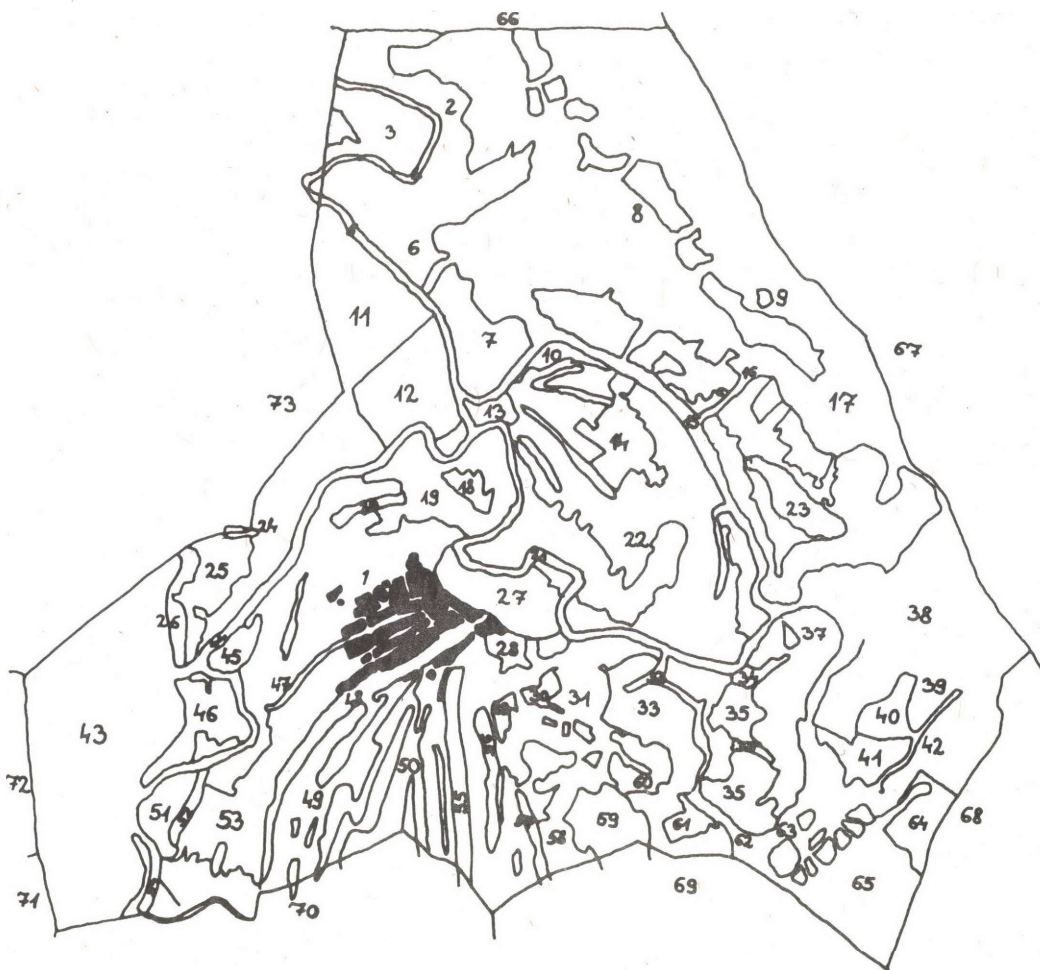
Múlt 1828^k Esztendő December Hónapja közepe táján, a' külső Tanyámon öszve rakott Takarmányaim között lévő, 's 130 Kereszt Búza Szalmából álló egy Kazalom némely rossz akaróimtól, kik Bíróságom Esztendei alatt reám agyarkodtak, 's most is agyarkodnak meg gyűjtatván, résszerént a' Füst, résszerént a' locsolások miatt semmivé tétetett. — Ugyan tsak az 1829^k Esztendő Januárius elején, a' belső Telekemen lévő Száraz Malmom hasonlóul meg gyűjtatván, és hamuvá égvén, azt csupán Feő Méltóságú Hertzeg Esterházy Miklós Tekintetes Úr Eő Kegyelmissége Tekintetes Tiszttsége adakozásából építhettem fel. — Még itt sem elégedvén meg rossz akaróim, Folyó 1830^k Esztendő Június 7^{kén} a' külső Tanyámon lévő 12 Öles jó készületű Marha Istállóm hamuvá égettetett tetédzödvén szerentsétlenségem a' múlt Augustus Hónapjába a Mezőben kinn volt egy Szekeres Boglya Szénámnak hamuvá tétele által is. — Még ezen négy rendbeli jószágaim fel Perzselése sem láttatván elégségesnek, Folyó Hónap 6^{ka} éjtzakáján a Száraz Malmom ismét porrá égettetett. — Melly öt rendbeli tetemes kárainnak következésébe:

Alázatosan és teljes bizadalommal is folyamodom a' Tekéntetes Nemes Vármegyéhez az eránt: hogy méltó figyelmére vévén a' fejjobb elő számlált, és a' Tekintetes Nemes Vármegye K. Parantsolatainak, a' Lakosokkal a' kívánt és lehető módon eszközöltetett és teljesítettett bé töltése miatt származott Szerentsétlenségeimnek tetemes voltát, — különösen a' Száraz Malombeli káromat (melynek Betsű Le-

46 IMPLOM, J. 1971. 193.

47 HBML. IV. A. 1/a. 129. Nemes Bihar Vármegye Köz Gyűlése Jegyzőkönyve 811. pont 1828 Febr. 25. Várad—Olaszi.

48 SZENDREY I. 1968. 39—44.

Méhkerék földrajzi nevei Reisz Christián 1819-ben készített térképén.

1. Possessio Méhkerék, 2. Perpelig Sziget, 3. Rotjila Zug, 4. Perpelig Ere, 5. Nagy Zug Ere, 6. Nagy Zug, 7. Zugu Bajkanjestje, 8. Puszta Sziget, 9. Funtina Retjek, 10. Ritu Zagravului, 11. Ojuba Szék, 12. Ujuba (Silva Dominalis), 13. Kuretsistje, 14. Kinyepistye, 15. Balog Ere, 16. Zuguluj Toth Janos Ere, 17. Balog Lapossa, 18. Pap Szamoka, 19. Ritu Rozului Szék, 20. Dragan Szamokája, 21. Sári Ér, 22. Sári Mező, 23. Balog Szamokája, 24. Csóka Szamoka, 25. Ósi Réten innen Szék, 26. Lapos, 27. Telek Föld, 28. Untre Pere, 29. Csefan Péter, 30. Gurzo Péter, 31. Ritului Gurzó, 32. Jeruga Lebenyitsestye, 33. Lebenyitsistye, 34. Funtina csel de tonat, 35. Untre Puntz, 36. Tzigány Szamoka, 37. Patkás Szék, 38. Balog Lapossa, 39. Sas Fészek, 40. Szamoka, 41. Pap Tjirika Szék, 42. Ördög Árka, 43. Ósi Rét, 44. Ólyi Ér, 45. Pater György Székje, 46. Zugoloi Ignátz Székje, 47. Tzigány Szamoka, 48. Szamoka csé Mare, 49. Intre Szamoka, 50. Szamoka de la Plop, 51. Zugu la Fraxia, 52. La pasz a csel de la Fraxtin, 53. La Padure csel Mare, 54. Jeru Kinyipilor, 55. Cseku Nadu Szamoka, 56. Csefan Péter Szamokája, 57. Barankaj Szamoka, 58. Kerek Láp Székje, 59. Kerek Láp, 60. Untre Kornu, 61. La Ukolo bojlo, 62. Jeruga de la Podutz, 63. Podutz csel Mare, 64. Tartsai határ szél, 65. Kostijan Lapossa, 66. Praedium VARSANYHELY, 67. Terrenum Oppidi SZALONTA, 68. Praedium TARTSA, 69. Praedium TARJAN, 70. Praedium POJAND, 71. SARKAD, 72. KAPITÁNYSZALÁS, 73. Terrenum Oppidi SARKAD.

vele mellékeltetik) ha a' gonosztévő, egy vagy két Hónapok alatt ki nem tapogatódhatna, a Lakosokkal egyformán (ha ne talán tán így a' gonosz tévőnek kiadatása eszközölthetne) meg téríttetni annyival is inkább méltóztasson; mivel a' még keményebb Felsőbbi K. Parantsolatok érkezhete következtében az Előljárók, a rosszabb Lelkű Lakosok dühös indulatainak áldozatjaivá lehetnek.

Örökös 's mély tisztelettel maradván a Tekéntetes Nemes Vármegyének Méhkeréken December 10^{kén} 1830.

alázatosan esedező Szolgája

Jánk Mihály
Méhkerekai Fő Bíró⁴⁹

A közgyűlés kiküldöttje 1500 forintra becsülte a kárt, s közölte, hogy Jánk Mihály a falu lakosaitól várja kárának megtérítését, s míg az meg nem történik, se malmát, se istállóját nem meri újra felépíteni.⁵⁰

Időnként az egymás közötti viszályok is gyújtogatáshoz vezettek, mint 1835 márciusában.

„Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr!

A folyó hónap 9^{dike} virradójára itten egy közlakos Iszai Jánosnak a háza valamely gonosztévő által meg gyújtatván tökéletesen a mellette lévő Istállójával edjűtt el égett, a mi holmitskák a házába voltak ki hordódtak de különben is a ház padlása bé nem égett; a mi a ház padlásán felyül volt úgy mint két Szalonnája, egy kevés gabonája, üres gabonás zsákjai azok mind el égtek; ezen tűzről mivel hamar érthették; de az akkor éjtszakai eső is akadályul volt, Szomszédjainak semmi károk nem esett.

Valamint a múlt hónapban történt tüzeknek úgy ennek okozóját is még eddig ki tudni nem lehetett.

Mely alázatos Jelentésem tetele után magamat a Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr Tapasztalt Úri gratiójiba ajánlván alázatos tisztelettel vagyok Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úrnak Méhkeréken Bőjtmáshava 11^{kén} 1835.

alázatos szolgája

Dobos Lajos
M Kereki Jegyző⁵¹

Az 1828-as panaszban hallottuk, hogy a lakosság a görögkeleti pappal is ellentétbe került. Talán ennek is köze van ahhoz, hogy 1836 júniusában a gyújtogatók az egyházat sem kímélték.

„Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr!

A mai napon az az f. h. 25^{ke} virradójára ezen Helységben egy ótska el avult templom valamely Isten nélkül Krisztus nélkül való gonosz tévő által fel gyújtatván reggeli 2 3/4 óraker kezdődött a láng kiütése, a szél eleinte a falu hossza felé tartván, az egész szerentsétlen esetben tsupán azon szerentse volt, hogy a szél mindjárt fordulván, a templom tornyon az edjik Pap és a Kántor házán kívül más épületek nem égtek, a veszedelem pedig oly fenyegető volt a falunak legnagyobb részére nézve, hogy mindenki azzal tartotta, hogy a leg szívesebb igyekezet mellett is nem lehet mód és út az épületek igen sűrű és a szélnek nagy volta miatt, a pusztítani indult veszedelmes tűz árjának ellent állani; de az Isteni gondviselés és az embereknek is igyekezete által, miután a két fentebb említett ház tökéletesen, a fedelére nézve a templom mely patitsból volt, a torony mely csupán fából volt dűledékbe maradt, két igen jól készült és valósággal szép szavú, edjik 2. M és 20 a másik 2. M. 80 egészen öszve olvadtak s égtek a további terjedés a tűz meg szűnt.

49 HBML. IV. A. 1/b. 400.

50 HBML. IV. A. 1/b. 400.

51 HBML. IV. A. 1/b. 454.

Ily veszedelmes körülmények közzé lévén helyeztetve kéntelenek vagyunk a Tekintetes Fő Szolga Bíró Úrhoz folyamodni az eránt, hogy a f. év Bőjtelő hava 22^{kén} s több napokba tartott T. K. Gyűlésnek azon tzielirányos végezésének, mely a gyűjtogatásoknak lehető meg gátlásából hozatott, és a Tekintetes Fő Bíró Úrnak csak ugyan éppen a fent említett határ időbe költ becses Hirdetése 2^{dik} pontja alatt Közhírré is tétetett következésébe leendő vételét reánk nézve eszközölni kegyesen méltóztasson.

Mely szomorú és alázatos Jelentésünk tétele mellett Uri kegyes gratiójiba ajánlottak alázatos tisztelettel vagyunk Tekintetes Fő Szolga Bíró Úrnak M Kereken Iván hava 25 1836

alázatos szolgálai
Méhkereki Elöl Járók⁵²

A leírásból egyértelműen kitűnik, hogy a gonosztevő a falu keleti szélén álló görögkeleti templomot gyújtotta fel. A keleti szél először a községet veszélyeztette, amit szerencsére hamarosan déli szél váltott fel, s így mindössze a pap és a kántor a templomtól északra fekvő házai lettek a tűz martalékává. A jelentés fontos adatokat szolgáltat az 1770 előtt épített görögkeleti templomról, hiszen elmondja, hogy a torony fából, többi része pedig paticsból készült. Tehát az ide települő új lakosság a környék adottságainak megfelelően, a közvetlen környezet által nyújtott lehetőségeket kihasználva úgy építette fel templomát, hogy a gerendák között függőlegesen futó karókat vesszővel vízszintesen befönták, majd pelyvás sárral kívülről több rétegben betapasztották. Építése után közel 70 évvel ezért joggal nevezhették ócska, elavult templomnak, mely helyett 1848-ban készült el, most már téglából az új épület. A két szép hangú harang is tönkrement, melyből egy darabot elküldtek a jelentéssel együtt, hogy a pusztulást szemléletesebbé tegyék. Sántha György a jelentés kézhezvétele után, mint a Szalontai járás főszolgabírója 24 katona ki rendelését kérte a megyétől Méhkerékre.

Alig több mint egy hónap múlva a főbíró szállásán gyújtották fel a szalmakazlat.

„Tekintetes Fő Szolga Bíró Úr!

A' folyó hónap 27^{ke} éjtszakáján Méhkerék Helységében a főbíró Rokszin János szállásán lévő egy 10 1/2 öles szalma kazal valamely gonosztévő, és itten nem kevés számmal található gyűjtogató által fel gyújtatván egésszen el égett.

Az idő csendes és kevés széllel való lévén senkinek, — ezen gyűjtásról másnak mint egy Bordás Gergely nevezetű tanya szomszédjának egy rossz ólacska meg égvén, — valami nagy kára nem történt.

Ki lehetett ezen gonosz tett el követője bizonyosan nem tudni; de igen hihető, hogy itten körül tekerő Bálint Jánoson kívül más nem volt.

A Kár még Tiszti vizsgálat alá nem jöven a mint a Bírák gondolják tészen u. m. a.

Szalma ára	180 VFor.
Ólacska	20 VFor.
Őszvesen	200 VFor.

Melyet is midőn hivatalos kötelességem szerint alázatosan Jelentenék, mindenkor tapasztalt Uri Kegyes gratiójiba ajánlott alázatos tisztelettel vagyok. Tekintetes Fő Szolga Bíró Úrnak Méhkeréken Kis Asszony hava 28^{ka} 1836.

alázatos szolgálaja
Dobos Lajos jegyző⁵³

52 HBML. IV. A. 1/b. 454.

53 HBML. IV. A. 1/b. 454.

Szeptemberben az előljároság összefoglalta az év tüzeseteit:

„Tekintetes Fő Szolga Bíró Úr!

Ezen folyó év Boldog Asszony hava 20^{dikától} fogva a' mikoron is a mostani Fő Bíró Rokszin János, és ugyan azon éjjel a Helység háza, későbbben és csak kevés idő teltével egy Köz Lakos társunknak kerítése; Iván hava 20^{kán} a templomunk, — melyről a mellette lévő Parochus, és Kántor házai is el égtek; Kisasszony hava 27^{dike} éjtszakáján Fő bíránk Rokszin János szalmája, Sz. Mihály hava 9^{kén} Dobos Lajos Jegyzőnknek a Szalmája, nyilvánosságosan az itteni nem kevés számmal található veszedelmes gyújtogatók előre tökéltet gonosz szándékjainál fogva csupán bosszú állás és elrémítés tekintetéből gyújtatván fel, oly kevés idő alatt öt rendbeli gyújtások történvén valóban mindnyájan is, — kivált mikor a gonosz tett veszedelmes elkövetőit kipuhatolni és a mások példájára irtóztatós vétkek érdeme szerint büntettetni nem lehetne, — velünk együtt minden Lakostársaink annyira is el rémültek, hogy tulajdon Lakó házaikban még éjjeli nyugalmokat sem lelik.

Szükségessé tette a' Közbatórság eszközölhetése, hogy ily veszedelmes körülményekhez képest a házankénti Strásálás fel állíttasson, mely még mostan is midőn fent állana, nem lehet annyira menni, hogy ezen undok gyújtogatás vétke Zaboláz-tathasson.

Kéntelenek vagyunk annál fogva a Tekintetes Fő Szolga Bíró Úrhoz aláztatosson folyamodni az eránt, hogy ide Helységünkbe a Környül állásokat figyelembe vévén, ezen Tekintetes Nemes Vármegye által a f. é. Febr. 22^{kén} tartatott T. K. Gyűlés végzéseinél fogva is a további gyújtogatás reménylhető megszüntetésére nézve, a Hely kiterjedéséhez képest Katonaságnak ki rendeltetését eszközölni kegyesen méltóztatson.

Valósággal pontonként látjuk bé teljesedni a Tekintetes Karoknak és Rendeknek azon észrevételét, mely szerént úgy méltóztatnak vélekedni, hogy a helybeli 'Sidóság kortszárók a rossz emberek szaporítására igen sokat tesznek, csak annyiban is, hogy minden féle lopott javakat töllök italokért bé venni nem irtóztatván, s azoknak is kik ily gyanús emberek határtalan mennyiségig italokat is ki adnak adtatnak, annak mindenkor veszedelmes következése kétségen kívül való: az itten lakó Izraelita Csapszék haszonbérő is hasonló fajú lévén az italoknak minden felé nagy mennyiségbe lett hitel kiosztásával, — nem vévén figyelembe a Tekintetes Nemes Vármegye e részbeli cél irányos parancsolatit, — az által a gonosz szándékoknak elő segéllője, Előljároságnak pedig az által, hogy az ily hitelek bé szedésére mind untalként kényszeríteni, mindenkor nagy alkalmatlanságára, a Községnek pedig nem kevés kárára volt és van.

Melynél fogva esedezünk aláztatossan az eránt is a Tekintetes Fő Szolga Bíró Úr Kegyessége előtt, hogy jól lehet már ezen mi Izraelitánkat a Tekintetes Nemes Vármegye által, az hitelek kiadásai és azoknak árok bé szedése eránt tett cél irányzó parancsolatinak pontos megtartására hathatósan fel szállítani méltóztatott: miután már annak további munkálódó erejét tartani nem kívánva, adózó Lakos társainknak ezen szük időbe, — oly sok hitelbe ki adandó italok által való, — kieroőtlenítését tekintetbe vévén, ne hogy mi is eszentül a gyakori végre hajtások által annyira a Csapszék haszonbérője által terheltessünk; a határtalan hiteli kiadásokat le tiltani kegyesen méltóztatson. Kik is aláztatós kérésünk után mély tisztelettel vagyunk Tekintetes Fő Szolga Bíró Úrnak Méhkeréken Sz. Mihály hava 13^k 1836.

alázatos szolgálai

Rokszin János Fő Bíró és több
M. Esküttek M Kereki Elöl Járók¹⁵⁴

Láthatjuk, hogy a gyújtogatás kétszer a főbíró, egyszer a jegyző és az egyház ellen, tehát valóban a falu vezetői ellen irányult, de a gyűlékony anyagokkal történt építkezés miatt az egész települést veszélyeztette. Ezért állítottak házanként őrséget és kérték a katonaság kirendelését.

A gyújtogatás jó ürügy volt, hogy kísérletet tegyenek a helybeli zsidó kocsmáros elleni fellépésre, kérték a kocsmai hitelek megszüntetését. Az előzményeket ismerve ezen nem csodálkozhatunk. Korábban a kocsmá a falu tulajdonában volt, majd az uraságtól kellett bérelnie, de még így is fontos bevételi forrást jelentett, mely később kikerült a kezükből. 1827-ben a szomszédos Sarkadra való zsidó is versenyben volt a kocsmá bérletéért, de akkor még a falunak sikerült három évre megszerezni a kocsmát. Válaszul a zsidó az Ólyi Pusztán létesített egy földbeásott csapszékét, mely ellen Méhkerék lakói élénken tiltakoztak.

„Tekintetes Universitas!

Alázatosan panaszolni kéntelenítettünk, hogy jóllehet mi, mint Feő Méltóságú Eszterházy Herczegség Derecskei Uradalomhoz tartozó Méhkerék Helysége Bírái és Lakossai, még az 1827^{dik} Esztendő September 25^{kén} Derecskén tartatott Kortsmák licitatioja alkalmával a' Korcsmáltatás Jussát, és magát is a' Méhkeréken levő Tekintetes Tisztelt Uraság Kortsmáját Esztendőnként 430 Ft-okba három Esztendőkre pedig 1290 Ft részbe ki árendáltuk a' Communitas részére; még is Issák Ferentz Sarkadi Zsidó azon bosszúságból, hogy a' Csapszékünk kezére nem juthatott, a Méhkereki Határ szomszédságában az úgy nevezett Ólyi Pusztán (kétség kívül a Sarkadi Tiszttség meg egyezéséből) minden Ország úttya nélkül való helyen egy földbe ásott Csapszékét épített fel, és abba már az Italokat méreti is, oly czélból, hogy minékünk annál nagyobb kárt tehetne, és a' több Esztendőkre ki árendált Csapszékünk hasznának nagyobb részét a' mi tetemes meg károsíttatásunkra magához vonhassa.

Mivel pedig ezen bé panaszlott Ólyi nevezetű Pusztán soha mind ez ideig Korcsmá nem volt, azonban nem is Ország úttyába esik azon újjonnan fel állított Csapszék e mellett ezen hely, mint külső rejtek, minden rossz embereknek helyt adhat. Végre szenvedhetetlen kárt is okoz ezen következő három Esztendőben nem csak a' Méhkereki, hanem még a' közelebbi Kis Ország úttyába lévő Báránykai és Szil Tartsai Csapszékék Birtokosainak is: mely alázatossággal esedezünk annak okáért a Tekintetes Universitas előtt, ezen rendetlen, és kárt tévő helyen a' Sarkadhoz tartozó Ólyi Pusztában építődött új Korcsmának káros és Törvénytelen volta meg vizsgálataésért és annak végképpen leendő el töröltetéséért, a' kik a' leg alázatosabb tisztelettel vagyunk A' Tekintetes Universtitásnak Méhkeréken 25a Febr 1828.

alázatosan esedező Szolgái

a' Méhkereki Communitas Elöl Járói
és Lakosai
Leel-Ósy Mihály Nótárius által⁵⁵

Az Ólyi Pusztá azonban a Sarkadi Uradalomhoz tartozott, amely a Méhkerékiek panaszát keményen elutasította.

„Igaz az, hogy a' Nagy Méltóságú Sarkadi Földes Uraság Ólyiban, mint Önnön valóságos Donationalis Birtokában egy Csapszékét építtetett, 's mint hogy annak helyheztetése alkalmas, nagyobb is fog ugyan oda építtetni. — De mivel a Fő Méltóságú Derecskei Herczegi Uradalom, melytől a panaszoló Communitas a' Kortsmáltatást árendálja, az Ólyi Birtokra nézve, semmiféle Jus, vagy Ususbeli öszve köttetésbe nincsen a' Sarkadi Uradalommal, Vakmerőségnek lehet a folyamodók helytelen, 's Törvénytelen kívánságát mondani, hogy tudni illik az ő nyerekedések tekintetéből, egy Töss Gyökeres Földes Úr Donationalis Birtokának szabad használásából a' Sarkalatos, és egyéb Hazai Törvények ellenére csak rövideden ki forgattasson. — De különben is a' többször érdeklött Communitasnak előadása abban a' részben is távol van az igazságtól, hogy a' Kérdésben forgó Ólyi Csapszék minden Ország úton kívül, rejtek helyen volna építve — mert az sem Erdők, sem bokrok közt el rejtve nincsen, hanem nyílt, nyilvánosságos helyen, Sarkad Várossa, S. Keresztúr, és Méhkerék Helységei Határának mintegy közepette vagyon hely-

heztetve — az hol rossz ember bátorságba nem lappanghat. — Hogy pedig szinte olly járatott kis Ország út mellett áll mint a' például fel hozott Báránykai, és Szil Tartsai Csapszékek bizonyítják az A és B betűk alatt ide mellékelt bizonyítványok — melly szerint Okány — Vészto — Kőrös Ladány — Kőrös Tartsa — Szeghalom, és több Helységek arra járnak az Erdőhátra, azon az úton kell magoknak is a' panaszkodó Méhkerékieknek Derecskére, — Debreczenbe, Sarkadra, Gyulára, — Pestre, 's több más helyekre utazni, hogy merészelnék tehát a folyamodók olyan állítással, hogy az Ólyi Csapszék minden Ország úton kívül való rejtek helyen legyen építve a' Tekintetes Publicum eleibe járulni.⁵⁶

A Sarkadi Uradalom Fiskálisa mellékelte Vészto és Okány levelét, melyben bizonyítják, hogy az ólyi csapszék forgalmas út mellett épült.

„Alább írtak, Nemes és Nemzetes Zay István Úrnak, a Méltóságos Sarkadi Uradalom Tisztartójának requisitiójára tészünk hiteles Tanúbizonytságot arról, hogy mi az Erdő Hátra, nevezetesen az Illyei és Szalontai Erdőkre járván, leg gyakrabban Sarkad Keresztúrnak innen egyenesen Méhkeréknek és ezen keresztül Illyének szoktunk utazni, ezt az utat tartván leg egyenesebbnek; ezen úton szállítottunk a közelebbi télen is mind a Communitas Számára, mind pedig Lakosaink tulajdon hasznokra, sőt ezen úton szállított a' Szeghalmi Communitas is feles számú szánakkal, külömb külömb féle fákat a' Csegödi erdőről, — ezen úton szoktunk mind mi, mind a Szeghalmiak T. N. Vármegyénk által, többnyire az Illyei erdőben vásároltatni szokott Túzi fának elszállítására menni.

Mellyeknek hitelességére adjuk ezen Bizonytságot Levelünket, szokott Petsétünkkel. Költ Vészton Június 7^{kén} 1828.

Földesi Mihály Bíró
Esküdt Társaimmal⁵⁷

„Alább írtak, a' Méltóságos Sarkadi Uradalom Tisztartója, Zay István Úrnak requisitiójára hiteles bizonytságot tészünk arról; hogy mi esztendőnként az Erdőhátságra, nevezetesen a' Csegödi, Barmodi, és Illyei Erdőkre mind a Tekintetes Földes Uraink, mind Communitásunk és Ekklesiánk szükségére meg kívántató Épülethez való és Túzi fák el szállítására utazván, ezen utunkat rendesen nem más felé, hanem az útnak rövidsége tekintetéből Sarkad Keresztúron, az Ólyi Hídon, és Méhkeréken keresztül Télen és Nyáron szoktuk elkövetni: Nem csak mi, hanem ami több Esztendők alatt lett tapasztalásunk szerint, a' szomszéd Vésztoiek, Szeghalmiak, K. Ladányiak, és K. Tartsaiak is rendesen ezen a nevezett úton, tudni illik Okány alatt s Keresztúron keresztül, az úgy nevezett Ólyi Eren levő Hídon, és Méhkeréken keresztül szokták velünk együtt úttyokat tenni a fellebb nevezett Erdős helyekre.

Mellynek hiteles, és kétséget nem szenvedhető voltára nézve adjuk ezen Helységünk szokott petsétjével meg erősített bizonytságot Levelünket. Költ Okányban Június 9^{kén} 1828.

Helység Fő Bírója Szarka István
Tanácsa 's
Gara Lajos Nótárius⁵⁸

Végül megállapítják ugyan, hogy az országot nem arra visz, de télen és ősszel fahordás idején ott járnak el.

„A mi különben a' kérdésben forgó Csapszéket illeti, az, ez előtt valami 10 Holnappal, a Sarkadi Uradalomhoz tartozó Ólyi Pusztán, a Méhkeréki Határ Szélbe egy föld alatti kis pintzébe állítódott fel, tiszta helyen, hozzá sem bokor, sem erdő közel nincs, és most már az Uradalom a föld színén építetteti a Csapszéket, melynek falai fenn is állanak; a mint a' Méhkeréki határból ki járnak az Ólyi Pusztára, a Csapszék előtt az Út két felé megy — egyik Sarkadnak — másik S. Keresztúrnak,

56 HBML. IV. A. 1/b. 376.

57 HBML. IV. A. 1/b. 376.

58 HBML. IV. A. 1/b. 376.

rendes Nagy Ország Út ugyan arra nem jár, hanem midőn a Fa hordás ideje Télen, és Ősszel bé következik, Vésztő, Okány, S. Keresztúr felől azon járnak el az Erdőhátra, és az bizonyos, hogy ha az Olyi Csapszék nem volna, Méhkeréken jobban kelnének az Italok, de az Olyi Puszta más Uradalomhoz tartozván, annak szabadsága van ottan Italt méretni... Sarkadkeresztúron

Az Olyi pusztán felépült kocsmá üggye újabb fontos információkat tartalmaz. Egyes falvak határában az erdők által egykor sűrűn borított területeken építkezés és tüzelés céljára erősen megritkították a faállományt. Kénytelenek voltak nagyobb távolságról biztosítani az építőanyagot és a tüzelőt. Okány, Vésztő, Szeghalom, Kőrösladány, Kőröstarcsa és több más helység lakói 20—40 kilométeres távolságra, az Erdőhátra⁶⁰ jártak el érte, az okányiak a csegődi, barmodi és illyei, a vésztőiek az illyei és szalontai, a szeghalmiak a csegődi erdőre. Ezek a települések az Erdőhát északi részén a Fekete-Körös közelében Nagyszalontától délre fekszenek. Valószínűleg főleg tölgyerdők borították határukat, melyet Barmod pusztá leírásánál Fényes Elek kiemelt,⁶¹ s aki Csegőd pusztánál megemlíti, hogy a Fekete-Körös áradásai gyakran látogatják.

Az általam megvizsgált levéltári források Méhkerék 1838 utáni életére nem adnak felvilágosítást, de reméljük, hogy a további kutatás értékes adatokat szolgáltat majd a település múltjáról.

59 HBML. IV. A. 1/b. 376.

60 KÓSA L.—FILEP A. 1978. 92.

61 FÉNYES E. 1851. 93.

62 FÉNYES E. 1851. 205.

IRODALOM

- BARCSA J. 1906. A Tiszántúli Ev. Ref. Egyházkerület történelme. I. Debrecen.
- BÁRSONY I. 1976. Bihar megyei egyházi birtokok jobbágynépessége a XVIII. század első harmadában. Debrecen. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve III.
- BÁRSONY I. 1979. A váradi püspökség Bihar megyei birtokainak jobbágysága a XVIII. század első harmadában. Debrecen. Magyar Történelmi Tanulmányok XII.
- CSÁNKI D. 1890. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. BUDAPESZT.
- FENYVES E. 1851. Magyarország geographiai szótára. I. Pest.
- GYÖRFFY I. 1943. Az Alföld településformái. Budapest. Magyar falu magyar ház.
- HELLER, G. 1886. Comitatus Bihariensis. München.
- HUSZÁR M. 1822. Hydrographia depressae Regionis fluvialis Crisiorum Magni, Albi, Nigri, Velocis, Parvi, F. Berettyó... Magyar Országos Levéltár Vízr. Int. 54. téka 39.
- IMPLOM, J. 1971. Olvasókönyv Békés megye történetéhez. II. Békéscsaba.
- JAKÓ Zs. 1940. Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest. Település és népi-segtörténelmi értekezések 5.
- KISS L. 1978. Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest.
- N. KISS I. 1960. 16. századi dézsmajegyzékek. Budapest.
- KÓSA L.—FILEP A. 1978. A magyar nép táji-történelmi tagolódása. Budapest.
- LEXICON 1920. Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum Anno 1773 officiose confectum. Budapest.
- MARTYIN E. 1983. Jeles napi szokások Méhkeréken. Debrecen. Szakdolgozat. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Adattára 2812.
- MÁLYUSZ E. 1958. Zsigmondkori oklevéltár 1387—1410. II/1. Budapest.
- MESTERHÁZY K. 1981. Berettyóújfalú földje a IX. századtól a XIII. századig. Berettyóújfalú. Berettyóújfalú története.
- MEZŐSI K. 1943. Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692). Budapest. Településtörténelmi tanulmányok I.
- NADÁNYI Z. 1938. Bihar vármegye. Budapest.
- REISZ, CH. 1819. Mappa Generalis Terreni Possessionis Méhkerék Inclyto Comitatus Bihariensi ingremiatae... Magyar Országos Levéltár E. T. — XII. 479.
- SZENDREY I. 1968. Egy alföldi uradalom a török hódoltság után. Budapest.

GESCHICHTLICHE UND VOLKSKUNDLICHE ANGABEN ÜBER MÉHKERÉK

Der Verfasser der vorliegenden Studie hat anhand von Archivquellen sowie handschriftlichen und militärischen Landkarten die wichtigsten Wendepunkte in der Geschichte der Siedlung Méhkerék, die einst zum Komitat Bihar gehörte, und heute vorwiegend von Rumänen bewohnt ist, verfolgt.

Aller Annahme nach ist Méhkerék Ende des 13. Jahrhunderts auf königlichem Burgland, Burgbesitz entstanden. Wie dies auch schon ihr Name zeigt, war diese erstmals 1359 erwähnte Siedlung ein im Wald gelegenes Rodungsdorf, dessen Einwohner sich mit der Bienenzucht beschäftigten. Während des 14. Jahrhunderts war die Einwohnerschaft des Dorfes fast ausschliesslich adliger Herkunft bis auf einige Leibeigenenfamilien, die auch hier lebten. Von der Nationalität her waren sie alle Ungarn. Im Verlauf der Türkenherrschaft wurden alle Siedlungen in der Ebene von Südbihar verwüstet. Zwar geben die Quellen keine genaue Antwort darauf, wann Méhkerék von den Türken zerstört wurde, doch in den Konskriptionen von 1962 stand sein Name schon in der Liste jener Dörfer, die als unbesiedelt seit Menschengedenken galten.

Die Wiener Hofkammer besetzte diese verlassenen Besitztümer als Gebiete, die durch Waffen erobert wurden, um sie dann Regelung ihrer eigenen Schulden zu verpfänden. So gelangten Méhkerék und manche andere Biharersiedlung 1702 als Pfandbesitz in die Hände des Herzogs Pál Eszterházy und 1745 durch Erbrecht in die Hände des Herzogs Pál Antal Eszterházy. Im Jahre 1767 übernahm Miklós Eszterházy diesen Besitz. Zu der Zeit begann auch die Wiederbesiedlung von Méhkerék, und zwar durch die Einwohner der nahegelegenen Orte Jánosda, Illye, Madarász und Inánd.

Für die Wiederbesiedelung jener einst von Ungarn bewohnten Siedlungen nach den türkischen Verwüstungen erhielten ungarische Siedler kaum oder nur sehr selten das Recht, sodass dies nur durch Volksbewegungen aus Richtung Osten bewerkstelligt werden konnte. So kam es während des 18. Jahrhunderts zu mehreren Einwanderungswellen, im Ergebnis derer das Gewicht an rumänischen Volkselementen in Bihar deutlich zunahm, auch Méhkerék wurde vorwiegend von rumänischstämmiger Einwohnerschaft bevölkert.

Die neuen Siedler nahmen aber nicht die Häuser in Besitz, die sie noch in dem zerstörten Dorf vorfanden, sondern begannen westlich des Dorfes neue Häuser zu errichten. Die von ihrer Religion her griechisch-österich gläubige Einwohnerschaft baute sich auch bald eine Kirche, die durch Pfeiler verstärkte Lehmwände und einen Holzturm hatte. Erst 1770 wurde dieser Bau im nachhinein durch den König gestattet.

Der Ort war von Wäldern und Sümpfen umgeben. Nach Osten und Westen hin befanden sich am Waldesrand die sog. Quartiere, wo man Vieh hielt oder überwinterte und auch das Viehfutter speicherte. Infolge der häufigen Dürre- oder eben Überschwemmungsperioden geriet die finanzielle Lage der Einwohnerschaft dieser Siedlung mit ihrer engen Gemarkung immer wieder ins Schwanken. Dann blieb ihnen nichts anderes übrig, als bettelnd durch die Lande zu ziehen. Von Zeit zu Zeit verschärften sich auch die Widersprüche zwischen der Einwohnerschaft des Dorfes und seiner Leitung, was dann immer wieder Brandschatzungen zur Folge hatte.

In der vorliegenden Studie wird das Leben der Siedlung bis zum Jahre 1840 verfolgt, wobei auf wichtige, auch von der Volkskunde her interessante Erscheinungen aufmerksam gemacht wird.

